

חנוכה ברשת: המשכיות ושינוי במסיבות חנוכה בגן הילדים, כפי שאלה מתבטאים בסרטוני וידאו ב-YouTube

קלאודיה גלושנקוף

מבוא

מסיבת החנוכה היא הראשונה מבין שלוש החגיגות שמשרד החינוך מתיר לערוך בשנת הלימודים בגן הילדים יחד עם ההורים בשעות אחר הצהריים (משרד החינוך, 2011ב). כיום מסיבה זו אינה המפגש האינטימי שהייתה בעבר. הטכנולוגיה המודרנית מאפשרת לא רק צילומי וידאו באמצעות מצלמות וטלפונים סלולריים, אלא גם פרסום קובצי הווידאו באתרי אינטרנט נגישים לכול דוגמת YouTube. רשת האינטרנט מאפשרת אפוא הצצה ייחודית למגוון היבטים של חיי הילדים – מסיבות בגן הילדים, כמו גם התרחשויות בחיק המשפחה. חומר זה עשוי לשמש חומר גלם לחוקרי תרבות וחינוך, והוא בבחינת אתגר ואוצר בלום לחוקרים המתמקדים באתנוגרפיה אודיו-ויזואלית.

המאמר שלהלן נענה לאתגר הזה. מטרתו לבחון את השימוש בצילומים ובסרטוני וידאו, כאלה המוצגים באתרי אינטרנט, ככלי להכרת החיים המוזיקליים בגן הילדים ולהבנתם מנקודת מבטם של המתעדים והמפיצים את הצילומים והסרטונים הללו. בחינה זאת מתמקדת בסרטוני וידאו המתעדים חגיגות חנוכה בגני ילדים, סרטונים אשר ניתנים לצפייה חופשית ב-YouTube.

סקירת ספרות

מחקר זה בוחן כלי חדש היכול לשרת מחקרים בתחומי האנתרופולוגיה, הסוציולוגיה והחינוך. לפיכך בפרק זה יידונו גלגולו של הכלי החדש כסוגה במחקר האיכותני והנושא הספציפי שבאמצעותו ייבחן השימוש בו, חגיגות חנוכה בגני הילדים.

הכלי: אתנוגרפיה אודיו-ויזואלית במרחב פתוח

בשנת 2005 נוסד אתר האינטרנט YouTube, אתר פופולרי ביותר המאפשר לשתף ולצפות בקובצי וידאו ברשת האינטרנט. מחנכים רבים משתמשים בו ובאתרים דומים כמאגר של חומר לימודי (ברסימנטוב, 2009). דיסציפלינת החינוך המוזיקלי גילתה כי ערכו החינוכי של האתר אינו רק במתן אפשרויות להציג מגוון ביצועים של יצירות מוזיקליות, אלא גם ביכולתו לשדרג את הביצועים של התלמידים עצמם על ידי הקלטת ביצועיהם, עריכת החומר והעלאתו לאתר – פעולה שמגדילה אוטומטית במידה ניכרת את קהל היעד (Cayari, 2011; Rudolf & Frankel, 2009). שימוש נוסף בצילומי וידאו הנפוץ פחות הוא כחומר גלם למחקר חינוכי בכלל ולמחקר חינוכי-מוזיקלי בפרט.

סרטוני וידאו באתרים פתוחים הם חומר גלם חדש למחקר חינוכי, אך תיעוד חזותי מסוגים אחרים – ציורים או תצלומים – מהווה זה זמן רב חומר גלם למחקר בתחומי החינוך והסוציולוגיה של הילדות. בתחום הסוציולוגיה של הילדות חשוב להזכיר את מחקרו פורץ הדרך של אריה (Ariès, 1962). מחקר זה התבסס על ציורים ויומנים של בני התקופות השונות כדי לחקור את התפתחותה של הבניית הילדות ואת חיי המשפחה בחברה המערבית מימי הביניים עד לעת החדשה. מחקר אחר ניסה להבין את ההבניות החברתיות-תרבותיות של ערכים ואמונות בבתי ספר בארצות-הברית במאה ה-20 באמצעות בחינת צילומי טקסים שנערכו באותם המוסדות (Chappell, Chappell & Margolis, 2011).

מחקר המבוסס על תיעוד חזותי בלבד מאפשר להציץ בתרבות אשר קיימת באותו המוסד החינוכי, אך תיעוד כזה מציע מידע מוגבל באשר להיבטים המוזיקליים. תמונות עשויות להראות לנו את כלי הנגינה שמנגנים בו, את המקומות שמנגנים בהם, את לבושם של המנגנים, את התנוחה שלהם בעת הנגינה. שילוב של חומר כתוב דוגמת תווים, ספרים ותכניות קונצרטים, כמו גם של הקלטות שמע, עשוי לשפר את הבנת התרבות המוזיקלית במוסד החינוכי בצורה מוגבלת בלבד. לעומת זאת ההתפתחות והנגישות לטכנולוגיות אודיו-ויזואליות מקדמות מאוד את המחקר בתחום הזה. מחקר גישוש ("פיילוט") בדק מודלים דידקטיים והתנהגויות מוזיקליות של ילדים בעת חגיגות סיום שנת הלימודים בגני ילדים במדינות דוברות ספרדית (Gluschkof & Jorquera Jaramillo, 2011) באמצעות שימוש בכלי הניתוח של האתנוגרפיה האודיו-ויזואלית. מאמר זה התפרסם בדפוס, ולכן אין לקוראים גישה ישירה לנתוני המחקר (צילומי הווידאו) – עובדה המחלישה את טיעונו. לא נמצאו מחקרים נוספים שנתונים הם קובצי וידאו באתרי אינטרנט פתוחים.

בתחום החינוך המוזיקלי, ובייחוד בחינוך המוזיקלי לגיל הרך, נערכו מחקרים רבים בגישה האיכותנית המבוססים על צילומי וידאו של עורכי המחקר עצמם. גישה זו אופיינית למחקרים בנושא העשייה המוזיקלית של ילדים צעירים (ראו למשל אצל Cohen, 1980; Gluschkof, 2005; Young, 2003). במחקרים מעין אלה הנתונים נגישים רק לחוקרים; אם הם היו פתוחים לכול, היה מתאפשר לנתחם ולפרשם מנקודות מבט שונות ובהתאם לדיסציפלינות שונות, כפי שמציעים גולדמן-סגל (Goldman-Segall, 1998) ופי (Pea, 2006). שני האחרונים פיתחו תוכנות אשר מאפשרות לא רק שיתוף בנתונים, אלא גם ניתוח מתמשך ופרשנות חוזרת. סוג זה של שיתוף נתונים דורש כללי אתיקה ברורים ונוקשים אשר מבהירים לכל המשתתפים במחקר שהנתונים יהיו פתוחים לחוקרים אחרים, לא רק לאלה שאספו אותם (ומן הסתם מוכרים למשתתפים במחקר).

הנושא: חגיגות חנוכה בגני הילדים

כפי שצוין לעיל, מסיבת החנוכה היא המאורע הראשון בשנת הלימודים אשר נהוג לחוג בגן הילדים. חג זה הוא מהראשונים שנחגגו בארץ ישראל המתחדשת במוסדות החינוך העברי, וזאת בשל המשמעות הלאומית החדשה אשר הוענקה לו. חגיגות אלו, כמו גם של חגים אחרים שקיבלו משמעות לאומית חדשה, שימשו כלי להעברת הקוד התרבותי החדש. לפיכך מסרים לאומיים הודגשו, ואילו מסרים דתיים טושטשו: "במקום התפילות המקובלות נערכו טקסים המשלבים מסכת, הצגה, שירים, דקלומים וריקודים שבאמצעותם הובא סיפורו של החג, וכן אלמנטים לאומיים האופייניים לתרבות המערבית כמו הנפת דגלים, הדלקת לפידים ומצעדים..." (סיטון, 1998, עמ' 52).

אופייה ותוכנה של החגיגה נקבעו ועוצבו על ידי מועצת המורים למען הקרן הקיימת לישראל. בבתי הספר חגיגת החנוכה כללה תהלוכות לפידים, הדלקת החנוכייה, חבישת כתר נייר ועליו נר חנוכה, משחק בסביבונים, שירת שירי חנוכה, הצגת מסכת החג והרקדות. מועצת המורים נהגה להזמין שירים וריקודים חדשים לחגיגות, וחומרים אלה היו אמורים להפוך רפרטואר "עממי" מיוחד לחג (Shavit & Sitton, 2004). ביניהם נמנה "ריקוד הסביבון" שמופיע בהוראות בימוי משנת 1936: "ילדים בארבעה אגפים בצורה שתי וערב. כל העומדים באגף אחד אוחזים בחגורות חברו וסובבים סביב 'הציר' – תלמיד גדול העומד באמצע נשען על מוט, שפנס גדול בצורת סביבון בראשו. ארבעת הפנימיים לארבעת האגפים אוחזים בו. כולם סובבים ורוקדים למנגינת ריקוד המפוחית" (סיטון, 1998, עמ' 155). דומה כי ריקוד זה המשיך לכבד בחגיגות החנוכה גם בשנים הבאות. להלן תמונה מארכיון קיבוץ אפיקים:

(קיבוץ אפיקים, אין תאריך, תמונה ט-17)

התמונה מתעדת חגיגת חנוכה משנות החמישים של המאה הקודמת. הילדים אינם מחזיקים בחגורות חבריהם, אלא בסרט המחובר ל"ציר" – ילדה העומדת במרכז, ועל ראשה סביבון גדול. התמונה לא מספקת מידע באשר לליווי המוזיקלי. אם אכן היה כזה, מה היה כלי הנגינה? איזו יצירה נוגנה? באיזה מפעם ובאיזו עוצמה בוצעה? איננו יודעים אם הילדים

התנועעו. שאלות אלו ואחרות היו נענות בנקל, לו התייעוד היה מגיע אלינו כתצלום אודיו-ויזואלי.

מידע רב ניתן אז על אודות תוכן החגיגות והדרך שיש לתכנן אותן. רכיבי החגיגה הוגדרו על ידי שמואל נבון:

1. צירוף של מנהגים, באחדות הרמונית מסויימת, המהווה את תכנו הספציפי של החג - הטכס.
2. חלק של הווי רגיל המתעלה לספירה חגיגית והקובע את צביונו המיוחד של החג – המסיבה.
3. בטוי כללי לשמחת החג הפורצת דרך צנורות-הבעה שונים: שירה, ריקוד, מימוס וכו' – שעשועים. (נבון, תשי"ד, עמ' 38)

בגן הילדים אומצו כללים אלה מתוך התחשבות בצרכים ההתפתחותיים של הילד. באותה העת אף ראו בחגיגות כלי המסייע לתמוך בהתפתחותם הרגשית התקנית של הילדים. התאחדות הגגנות דגלה בחינוך הפרוגרסיבי, חינוך שתפס את הילדות כ"הוויה עצמאית ויש לה גם ביטוי אמנותי מיוחד משלה, שאינו קיים בתקופות חיים אחרות. החגיגות בגן נחשבו כלי מוצלח לפיתוח אמנות ההצגה המיוחדת לילדים בגלל היסודות האמנותיים השונים ששולבו בהן, כמו ההצגה הדרמטית, הדקלום, השירה, הנגינה והריקודים" (סיטון, 2000, עמ' 52).

הרפרטואר המוזיקלי, ובמרכזו רפרטואר השירים, היה חשוב ביותר בחגיגות. רוב השירים הוזמנו על ידי מועצת המורים, וחיברו אותם משוררים ומלחינים ידועים. "הזמנת" שירים המיועדים לגני הילדים לא התייחדה רק לחגים, אלא לכל נושא הקשור לחיי הילדים, כי השירים נתפסו כאמצעי להוראת השפה העברית. האחראית לכך הייתה התאחדות הגגנות, והיא פעלה כסוכן תרבותי חשוב. מקור נוסף להזמנת שירים ולהפצתם הייתה תכנית הרדיו "פינת הילד" ששודרה החל משנת 1944. בד בבד עם הנחלת השפה סברו חלק מהגגנות כי יש להרגיל את אוזניהם של הילדים הצעירים בשמיעת מוזיקה אירופית איכותית. חיבור מילים עבריות לשירים אמנותיים דוגמת "דג השמך" מאת פרנץ שוברט (סיטון, 1998; 2000) שילב בין שתי המטרות. עם זאת, יש לציין שלגגנות לא היה ידע על אודות כלל היכולות המוזיקליות של הילדים – פיזיולוגיות (יכולות הקשורות למנעד הקולי של התלמיד ולמרווחים בין הצלילים), מוטוריות וקוגניטיביות (עוד בנושא זה ראו אצל גלושנקוף, 1999; גלושנקוף וגל, 2001); תחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית-מוזיקלית לא היה קיים אז כדיסציפלינת מחקר, ואפשר רק להניח שאת חלק מהשירים הילדים לא היו מסוגלים לשיר עצמאית, בשירה נקייה ומדויקת, בהגייה ברורה ותוך כדי הבעה אישית. אין בנמצא תיעוד שמע או עדויות אודיו-ויזואליות המצביעות על מצב אחר.

בתקופת היישוב ובשנים הראשונות שלאחר הקמת המדינה כללה תכנית חגיגת החנוכה בגני הילדים "הדלקת נרות לרוב, ברכת נרות בחנוכה, משחקים ריתמיים: חנוכיות חיות מילדים, מחזה שתוכנו הוא החג, משחקי סביבונים, דיקלומים ואף בתזמורת התאמנו, בניצוח לשיר 'ניצחון יהודה המכבי' של הנדל, ולבסוף – ריקוד הילדים עם הוריהם, כפי שלמדנום בפגישה עמם לפני החגיגה" (קטרובסקי, תשכ"ב, עמ' 160). תכניות ברוח זו הוצעו גם על ידי רבינוביץ (תשי"ד). האחרונה אף קבעה אילו מסמלי החג חשוב להציג לילדים (חנוכיה, נר, סביבון ודגל הלאום), מהי הסיסמה הנאותה ("חג האורים – חג המכבים" (שם, עמ' 141) ומהו הלבוש היא לחגיגה: "רצויה תלבושת לבנה, לפחות חולצה לבנה. לקישוט הראש – כתר, הנושא סמל החג: נר, סביבון. רצוי שהכתרים יעשו בהשתתפות הילדים, אך אין לוותר על הצד האסתטי. במקום קישוט ראש אפשר לענוד לילד על בגדו אחד הסמלים, אך יש לדאוג שיהיה עשוי מחומר חזק ויחובר לבגד לבל יפול" (שם, עמ' 142).

רבינוביץ (תשי"ד) מציעה רשימה של שירי חנוכה המתאימים לשיר או לריקוד בחלקים השונים של הטקס והחגיגה. להלן כמה מהם: "הנרות הללו אנו מדליקים... בימים ההם בזמן הזה" (מילים: מן המקורות, לחן: לא ידוע) בעת הדלקת הנר הראשון; "מעוז צור ישועתי" (מילים: לא ידוע, לחן: גרמני עממי); "שימו שמן" (מילים: לוי קיפניס, לחן: חסידי); "נר לי [דקיק]" (מילים: לוי קיפניס, לחן: דניאל סמבורסקי); "מי זה הדליק" (מילים: לוי קיפניס, לחן: ידידיה אדמון) בעת הדלקת החנוכיות של הילדים על ידי הילדים והוריהם. הזמרה בעת הדלקת הנר חייבת להיות שקטה וחגיגית. כמו כן ציינה רבינוביץ ששירים דוגמת "כד קטן" (מילים: אהרון אשמן, לחן: יואל ולבה), "חנוכיה לי יש" (מילים: שרה גלזמן, לחן: ניסן כהן-מלמד) ו"באנו חושך לגרש" (מילים: שרה לוי-תנאי, לחן: עמנואל עמירן-פוגצ'וב) אינם צריכים להיות השירים הראשונים להילמד בגן, אלא אם כן הם מתאימים לשלב ההתפתחותי שהילדים נמצאים בו; עם זאת, אפשר להשמיעם "ברקע" בעת הדלקת עוד חנוכיות בחגיגה. מעניין לציין שרוב השירים הללו (כמו למשל "באנו חושך לגרש", "כד קטן", "מי זה הדליק", "נר לי [דקיק]") מומלצים גם היום על ידי האגף לחינוך קדם יסודי (משרד החינוך, 2011א; שי, כהנוביץ, כהן ומרזל, 2010) ומושרים (או מוכרים, לפחות) בגני הילדים.

לא רק חלק מהשירים מככבים עדיין בחגיגות, אלא גם סוגי הפעילויות המוזיקליות. ריקודי הורים וילדים, פעילויות אשר מומלצות בימינו על ידי הפיקוח על החינוך המוסיקלי (פינקיאל, 2010), זכו לתיאור ציורי בעבר: "שמחת ההורים הגיעה לשיאה כשהזמנו אותם לרקוד עם ילדיהם" (קטרובסקי, תשכ"ב, עמ' 161). פעילויות נוספות אשר ממשיכות להתקיים הן שירה בליווי תנועה, שירה בליווי כלי הקשה וריקודי זוגות (פינקיאל, 2010; רוטרשטיין-ישפה, תשי"ד). החידוש היחידי שמוצע בימינו הוא "פעילות עם אבזרים בעקבות יצירות מוסיקליות אמנותיות" (פינקיאל, 2010).

דיווחים מהשטח מראים שהשימוש באביזרים אכן רווח. בחגיגות מושמעים הרבה שירים חדשים הנכתבים על ידי יזמים פרטיים, ואלה משווקים אותם בהשתלמויות פרטיות יחד עם

אביזרים נלווים דוגמת כלי הקשה דידיקטיים, בדים, נורות אולטרה סגולות, מקורות אור מגוונים לחנוכה ותלבושות. חומרים אלה נועדו לשימוש חד-עונתי כדי לאפשר שיווק של חומר חדש מדי שנה. הסגנונות המוזיקליים של השירים מושפעים מתרבות הפופ, ולעתים הלחנים מושאלים משירים לועזיים עכשוויים (בן זאב, 2009; כהנביץ, 2010). "כל העיבודים הם פלייבקים מסונתזים, הקולות לקוחים מעולם הפופ והפרסומות בטלוויזיה, והעברית עילגת ודלה ורוב הביצועים מסונתזים" (בן זאב, 2009, עמ' 36). מגמות אלו אמנם שכיחות, אך אינן אחידות. יש גננות שאוהבות רפרטואר "ישן", אך משלבות בגן גם רפרטואר חדש. וכך למשל אמרה בריאיון (תכנית הרדיו "הכל דיבורים" ברשת ב', חנוכה תש"ע) שרון, גננת בצפון תל-אביב בעלת ותק של עשר שנים במקצוע: "אנחנו משמיעים שירים שאנחנו גדלנו עליהם. וגם שירים שהם חדשים, שנכנסים עכשיו... שומעים גם וגם, נחשפים לכל הסגנונות המוזיקליים שיש... מטרת השירים החדשים היא לתרום לאווירה במסיבה ולא ללמד תכנים." לעומתה גלילה, גננת מהוד השרון בעלת ותק של 35 שנים במקצוע, סבורה אחרת ומעדיפה להשמיע רק שירים "ותיקים" המשמשים "כלי ללמד את ההיסטוריה והמורשת של העם שלנו". שתיהן מצינות את החשיבות של שילוב השירים ה"ישנים" בחגיגה, כיוון שאלה השירים אשר גם ההורים מכירים.

ההורים ממשיכים להיות שותפים כבעבר בחגיגת החנוכה באמצעות הדלקת הנרות בחנוכיות, שירה וריקודים. תפקידים אלה נקבעים על ידי הגננות, אך יש תפקיד נוסף שהורים קיבלו על עצמם: תיעוד של החגיגה באמצעות צילום תמונות (סטילס) או סרטוני וידאו. שני התפקידים, המסורתי והחדש, מתוארים היטב ביומן רשת (בלוג) של אחת האימהות: "זכרו שאתם באים קודם כל לחגוג עם הילד, ואולי גם לתפוס כמה צילומים בדרך. מסיבה היא הזדמנות נפלאה ללמד את ילדינו את השמחה של להיות ביחד, את היכולת לחגוג וליהנות מפירות של עשייה משותפת, תוך מתן כבוד לכל אחד מהמשתתפים, וגם היכולת להשתתף כפי יכולתנו בשמחה" (שברצטוך, 2010). מדבריה של אותה האם משתמע כי לעתים ההורים רואים את תפקידם בראש ובראשונה כמתעדים, לא כשותפים פעילים בשמחה. צילומיהם זוכים לצפיות מועטות בחיק המשפחה: "את הסרט שצילמתם במסיבה תראו הערב בפעם הראשונה והאחרונה בחיים שלכם, אלא אם כן הוא יעשה קליפ לחתונה" (בלוג באתר האינטרנט "תפוז").

מצב זה השתנה בשנים האחרונות בעקבות הקמתם של אתרי שיתוף וצפייה חופשית בקובצי וידאו. המציאות הטכנולוגית החדשה עשויה להשפיע על המציאות בגני הילדים: הורים יכולים לצפות במסיבות המתקיימות בגנים אחרים, גננות ומורות למוזיקה יכולות ללמוד רפרטואר חדש של שירים ותנועות ועל אודות שימוש באביזרים. צפייה ביקורתית בסרטונים עשויה לתרום לעשייה חינוכית משמעותית.

מטרת המחקר

מטרת המחקר הזה היא לבחון את השימוש בצילומים ובסרטוני וידאו "פתוחים לצפייה", כאלה המוצגים באתרי אינטרנט, ככלי להכרת החיים המוזיקליים בגן הילדים ולהבנתם מנקודת מבטם של המתעדים והמפיצים את הצילומים והסרטונים הללו. בחינה זו מתמקדת בהערכת סרטוני וידאו המתעדים חגיגות חנוכה בגני ילדים, סרטונים אשר ניתנים לצפייה חופשית ב-YouTube.

מתודולוגיה

גישת המחקר היא איכותנית. שיטת הניתוח היא ניתוח תוכן (Huberman & Miles, 1994; Loizos, 2000) המתבסס על חיפוש אחר רכיבים משותפים, קטגוריות ודפוסים – בתוך כל סרטון וידאו ובין הסרטונים.

להלן שאלות המחקר הראשוניות: מה הם המאפיינים הכלליים של סרטוני וידאו המתעדים מסיבות חנוכה בגני הילדים ומועלים לאתר YouTube? מהו הרפרטואר המוזיקלי במסיבות האלו ומה הם מאפייני הביצועים של אותו הרפרטואר? מה הם תפקידיהם של הילדים ושל המבוגרים?

איסוף הנתונים נערך באמצעות הקלדה ב-YouTube של הצירוף "חנוכה גן ילדים". באתרי שיתוף קבצים אי-אפשר לדעת אילו מצילומי הווידאו הקיימים באתר "באותו הרגע" עונים על תיאור מוגדר, ולכן הוחלט לבחור בעשרת הסרטונים הראשונים הנמשכים למעלה משלושים שניות אשר "עלו" באתר באותו היום (27 במאי, 2011). הסיבה לבחירה במספר מועט של סרטונים (עשרה) היא הרצון לבחון את הכלי עצמו. לפיכך אין להסיק מסקנות כוללות וגורפות באשר לאפיונים הכלליים (ובפרט המוזיקליים) של מסיבות החנוכה בגני הילדים, מסיבות שצילומיהן מועלים לאתרי אינטרנט פתוחים.

כיוון שסרטוני הווידאו ממוקמים באתרים הפתוחים לכול והנתפסים כ"נחלת הכלל", המצולמים בהם לא נתבקשו לאשר את השתתפותם במחקר.

ממצאים

ניתוח הנתונים העלה ממצאים ברמות שונות. אלה מוצגים כשכבות שונות של מידע ופרשנות: החל בשכבה העליונה הנגלית לעין, עבור בשכבה הנשמעת לאוזן וכלה בשכבה הדורשת התבוננות כוללת, מעמיקה ומושכלת.

טבלה 1: הצגת הסרטונים

סרטון	קישורית	כותרת	תאריך העלאה	משך	תיאור באתר
1	http://www.youtube.com/watch?v=DnoPbilwQe8&feature=related	מסיבת חנוכה 2009 גן עץ הצאלון	13/12/2009	9'19"	קטעים ממסיבת חנוכה 2009 גן עץ הצאלון ראשון לציון
2	http://www.youtube.com/watch?v=tWfosVpYICY	מסיבת חנוכה אסף 046 2008	23/12/2008	40"	-
3	http://www.youtube.com/watch?v=qGc6HXUL-Sw&NR=1	גן ורדים בת חפר מסיבת חנוכה 2008 טקס הפתיחה	17/12/2008	6'31"	גן ורדים בת חפר מסיבת חנוכה 2008 טקס הפתיחה
4	http://www.youtube.com/watch?v=wwTIKZAL2BM&feature=related	גן ורדים בת חפר חג חנוכה 2008 אמא סופגנייה	17/12/2008	4'01"	גן ורדים בת חפר חג חנוכה 2008 אמא סופגנייה
5	http://www.youtube.com/watch?v=T4coljIASow&feature=related	מסיבת חנוכה בגן חובה משמר השבעה	30/11/2010	2'07"	-
6	http://www.youtube.com/watch?v=NJBnmY-MCHw&feature=related	מסיבת חנוכה בגן של אורי 2010	1/12/2010	3'	-
7	http://www.youtube.com/watch?v=7cXFmUFWn_w&feature=related	מסיבת חנוכה בגן של מאי 2010 חלק ראשון	4/12/2010	38"	-
8	http://www.youtube.com/watch?v=ltEC5iOGOWY&feature=related	מסיבת חנוכה 2010 אורנים בוגר #1	25/11/2010	3'10"	מסיבת חנוכה בגן אורנים בוגר שנת 2010
9	http://www.youtube.com/watch?v=rWroXgaTtHQ&feature=related	חנוכה 2010	26/11/2010	3'31"	Recorded on 26, November 2010 using a Flip Video camcorder
10	http://www.youtube.com/watch?v=sAz1G2spjR0&feature=related	מסיבת חנוכה 2010 של יותם	26/11/2010	2'58"	-

השכבה העליונה: בעיניים פקוחות

תיאור ראשוני של הסרטונים מוסר את הפרטים שמקורם בתיאור המילולי המלווה את הסרטון באתר עצמו, את תאריך העלאת הסרטון לאתר, את משך הסרטון וכן הלאה (ראו טבלה 1). שמו של מעלה הסרטון לאתר לא נכלל בטבלה: לצופים בסרטון נמסר רק הכינוי שהלה בחר כשנרשם לאתר, אין פרטים נוספים על אודותיו, ולכן אי-אפשר לדעת בוודאות את הקשר בינו לבין המאורע המצולם. יש להניח שהסרטונים הועלו לאתר על ידי אחד ההורים, כי מחנכת המעלה סרטון לרשת חייבת לקבל את אישורם לכך של ההורה או האפטרופוס של כל ילד המופיע בסרטון. על בסיס הנחה זאת מובן מדוע הסרטונים המועלים לאתר מציגים את הפרטים החשובים למצלם עצמו, לא את החגיגה במלואה (לא אחת זווית הצילום אינה מאפשרת לצופים לראות את כל המשתתפים).

בדרך כלל כותרת הסרטון זהה לתיאורים המילוליים הנלווים. פרטים נוספים המופיעים באתר הם סוג ההתרחשות (מסיבת חנוכה), השנה, מקום ההתרחשות (שם הגן או שם היישוב) ותיאור תמציתי של ההתרחשות ("פתיחה" בסרטון 3; "אמא סופגנייה" בסרטון 4). גיל הילדים אינו מצוין; לעתים אפשר לגלות זאת מהכותרת עצמה. כך למשל בסרטון 5 הכותרת היא "מסיבת חנוכה בגן חובה משמר השבעה", כלומר הילדים היו בני ארבע וחצי עד חמש וחצי בעת שנערכה מסיבת החנוכה. התיאור "מסיבת חנוכה בגן אורנים בוגר שנת 2010" (סרטון 8) מצביע על כך שהמשתתפים במסיבה הם הבוגרים באותו גן הילדים: אם גן הילדים הוא גן פרטי הפועל כגן טרום-חובה, אזי הבוגרים יכולים להיות בני שלוש-ארבע; אם הגן פועל רק כגן טרום-חובה, אזי ה"בוגרים" הם בני שנתיים-שלוש. בשל אי-הוודאות הזו, בתשעה מתוך עשרת הסרטונים שנותרו גיל הילדים הוערך על סמך המראה וההתנהגות המופגנת בסרטון.

משך הסרטונים נע בין 38 שניות לתשע דקות ו-19 שניות. בהתאם לכך הסרטונים הקצרים מכילים שיר או ריקוד אחד שבוצעו במסיבה, ואילו הסרטונים הארוכים יותר כוללים קטעים רבים יותר. חלק מהסרטונים נערכו על ידי האדם שהעלה אותם לאתר, והם כוללים פריטים שונים מתוך המסיבה. כך למשל סרטון 1, הסרטון הארוך ביותר, מציג קטעים קצרים מהמסיבה כולה (מתחילתה ועד סיומה). במקרים אחרים העריכה מסתכמת בהוספת כותרת לסרטון, כמו למשל בסרטונים 3 ו-4.

פרטים נוספים המתגלים בצפייה ראשונה הם המקום הפיזי שהמסיבה נערכה בו, הקישוטים המעטרים את המקום, המשתתפים במסיבה, לבושם של הילדים, האביזרים הנלווים. מסתבר שהפרטים הללו דומים ברוב הסרטונים: כל המסיבות נערכו בתוך גן הילדים; הקישוטים – מחומרים מגוונים ובעלי איכויות אסתטיות מגוונות – כוללים את סמלי החג (חנוכיות, כדים, נרות, סביבונים); בארבעה סרטונים נראית מנורה אולטרה סגולה (סרטונים 1, 3, 5 ו-6). כפי שיוצג בהמשך, הסיבה לשימוש במנורה זו היא הרצון להדגיש את הצבעים והחומרים הדומיננטיים בעיצוב הכללי. המשתתפים הם ילדי הגן, צוות הגן ובני משפחה. הילדים לובשים בגדים חגיגיים; פריט לבוש כלשהו של הילדים – בדרך כלל החולצה – צבעו

לבן. על ראשיהם של הילדים בסרטונים 2, 5 ו-9 מונח כתר, ועליו סמלי החג. הכתרים אינם עבודת יד, והם כוללים חומר זוהר או מחזיר אור. את הכתרים חובשים גם ילדים בגן דתי (סרטונים 2 ו-8).

המבדיל בין הגנים הוא הגיוון הרב בהכללת אביזרים במסיבה. בחלק מהגנים, כמו למשל הגן המוצג בסרטון 6, אין שום אביזר הנראה לעין. במקרים אחרים האביזר הוא רק מעיל מחומר מחזיר אור (סרטון 7); גם אם מנורה אולטרה סגולה לא נראית בסרטון, סביר להניח שהשתמשו בה – אם לא כן, אין הצדקה לשימוש בלבוש מחזיר אור. השימוש באביזרים הבולטים בעת החשכת החדר והדלקת המנורה האולטרה סגולה הוא רווח; כך למשל יש שימוש בגרביים לבנים ככפפות (סרטון 3), בכיסוי מבד לבן למשענות הכסאות (סרטון 5), ככפפות דמויות כדים וב"להבות" העשויות נייר מחזיר אור (סרטון 2). אביזרים אחרים הם סרטים צבעוניים וחישובים (סרטון 1), צורות המייצגות כדים וסביבונים ואשר עשויות מחומרים זוהרים או מחזירי אור (סרטון 9), כלי הקשה דידיקטיים דוגמת מאראקס ותופי מרים (סרטונים 1 ו-10). בגן אחד בלבד (סרטון 1) משתמשים בנרות הדולקים בתוך כוס לצורך ריקוד בישיבה יחד עם ההורים. אביזר יוצא דופן ביותר הוא שמלה אשר לובשת אחת מחברות צוות הגן, ומתחתיה הילדים מסתתרים. באותו הגן (סרטון 4) הילדים חובשים כובע ברט בעת הריקוד.

התיאורים שלעיל מלמדים כי האווירה החגיגית באה לידי ביטוי בסממנים חזותיים דומים. שילוב כזה או אחר בין לבוש חגיגי (בעיקר פריטי לבוש לבנים), סמלי החג (ייצוגים של חנוכיות, נרות, כדים וסביבונים), צבעים זוהרים ומחזירי אור (המשמשים כקישוטים וכאביזרים) מופיע בכל עשרת הסרטונים.

השכבה השנייה: באוזניים כריות

פס הקול של הסרטונים גדוש בקולות, ברעשים ובצלילים מוזיקליים רבים. המיקרופון קולט יותר מאשר העדשה של מצלמת הווידאו, ולכן הצופים בסרטון שומעים הרבה צלילים, אך לא תמיד רואים את מקור הצליל. רק בשני סרטונים (3 ו-9) נראית מערכת שמע. כלי נגינה מקצועיים לא נראים כלל.

מבחינה מוזיקלית כל הסרטונים כוללים שיר אחד או יותר, כפי שמוצג להלן בטבלה 2. בטבלה השירים המזוהים מופיעים בשמם, ואילו בשירים הלא-מוכרים (או לא מזוהים) צוינה האתחלתא בלבד. כמו כן מפורט סוג הביצוע; האפשרויות הן ביצוע חי (שירה ללא ליווי, שירה בליווי נגינת כלי), הצטרפות בשירה לביצוע מוקלט, השמעת ביצוע קולי-כלי מוקלט ללא הצטרפות הילדים או הקהל, השמעת ביצוע כלי מוקלט.

טבלה 2: הרפרטואר המוזיקלי

סרטון	שירים	סוג הביצוע המוזיקלי	תפקיד הילדים
1	"איזה פסטיבל-בל-בל-בל"	דקלום מוקלט	הצטרפות בדקלום להברות החוזרות
	ברכה להדלקת הנרות בחנוכה	ביצוע חי ללא ליווי	צפייה, הצטרפות ב"אמן"
	מחרוזת שירי חנוכה: "הבה נרימה"; "מי ימלל"; "ימי החנוכה"; "נר לי"; "כד קטן"; "נרותי הזעירים"; "חנוכה חנוכה"; "מעוז צור ישועתי"	ביצוע כלי מוקלט	הצטרפות בנגינה בכלי הקשה בהתאם להנחיות המנצחת (מורה למוזיקה)
	"כד קטן, כד קטן, הנה הוא בא" – שיר חדש ללחן הטנגו "לה קומפרסיטה" (La cumparsita)	ביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בשירה ובריקוד זוגות
	דקלום "סופג-סופג-סופגנייה"	דקלום מוקלט	הצטרפות בתנועות ובקול
	שיר לא ברור	ביצוע קולי-כלי מוקלט	ריקוד בישיבה (נרות דולקים) יחד עם ההורים
	"ימי החנוכה"	ביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בשירה ובמחזאות כפיים
2	"חג החנוכה הוא חג גדול לנר" (שיר חדש)	ביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בתנועות ובקול
3	ברכה להדלקת הנרות בחנוכה	ביצוע חי ללא ליווי	צפייה, הצטרפות ב"אמן"
	"מעוז צור ישועתי"	ביצוע כלי מוקלט	הצטרפות בשירה של כל הקהל. חברת צוות הגן מובילה בקול רם.
	"חנוכה חנוכה", "כד קטן", "נר לי", "סביבון סוב סוב"	ביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בשירה
4	"אמא סופגנייה" (שיר חדש), "סופגניות קופצות מרוב שמחה" (שיר חדש), "פופקורן" (מאת גרשון קינגסלי. ביצוע כלי בלבד)	ביצוע קולי-כלי, פרט ל"פופקורן"	הצטרפות בתנועות במרחב בהתאם להנחיות מילוליות של חברת צוות הגן
5	"סביבון, חנוכה, לביבה, סופגנייה" (שיר חדש)	ביצוע קולי-כלי	הצטרפות חלקית בשירה תוך כדי ריקוד זוגות
6	"כל הסביבונים נותנים ידיים" (שיר חדש)	הצטרפות לביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בשירה תוך כדי ריקוד במעגלים
7	"אלינו הגיע חג האורים"	ביצוע חי של דקלום	הצטרפות חלקית לביצוע של צוות הגן
8	"ימי החנוכה" (רק כהקדמה כלית), "בואו ילדים" (שיר חדש "מודורי"), "סביבון סוב סוב", "בואו ילדים"; "באנו חושך לגרש"; "בואו ילדים"; "חנוכה חנוכה"	ביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בשירה ובתנועות
9	"אני כד קטן, מחכה מזמן" (לחן שיר הודי)	ביצוע קולי-כלי	הצטרפות של בנות לריקוד בהנחיית אחת מחברות צוות הגן
10	"יש מסיבה" (שיר חדש); "חנוכה חנוכה"; "יש מסיבה"; "נר לי"; "יש מסיבה"; "ימי החנוכה"; "יש מסיבה"	הצטרפות לביצוע קולי-כלי מוקלט	הצטרפות בכלי הקשה דידיקטיים בהתאם להנחיות חברת צוות הגן

טבלה 2 שלעיל מלמדת על כמה תופעות מעניינות – הן בהיבט של סוג הביצוע, הן בהיבט של רפרטואר השירים.

אשר לביצוע הרי שרק הברכה להדלקת הנרות מושרת בביצוע חי ללא ליווי כלשהו (א-קפלה). בשני המקרים המתועדים (סרטונים 1 ו-3) המבצע הוא אביו של אחד הילדים בגן. שאר השירים, המולחנים והלא-מולחנים ("דקלומים") מושמעים בביצוע מוקלט. הילדים מצטרפים לביצוע המוקלט בדקלום (סרטון 1), בשירה (סרטונים 1, 2, 3, 5, 6, 8), בריקוד ותנועה (סרטונים 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9), או בנגינה (סרטונים 1, 10). לעתים גם הקהל מצטרף בשירה ובמחזאות כפיים (סרטון 3).

אשר לרפרטואר הרי שבחלק מהמסיבות נשמעים שירים חדשים. לפעמים המנגינה מקורית ("חג החנוכה הוא חג גדול לנר" בסרטון 2; "אמא סופגנייה" בסרטון 4; "סביבון, חנוכייה, לביבה, סופגנייה" בסרטון 5; "כל הסביבונים נותנים ידיים" בסרטון 6). לעתים משתמשים בלחן משיר מוכר מאוד בתרבות אחרת ("כד קטן, הנה הוא בא" – מילים חדשות ללחן הטנגו המפורסם, "La cumparsita" (סרטון 1); "אני כד קטן, מחכה מזמן" – מילים חדשות ללחן של שיר הודי (סרטון 9)). יש שירים שחלק מלחנם "הושאל" משיר אחר, והמשכו הוא מקורי (ראו למשל בסרטון 8 את השיר "בואו ילדים" – תחילתו כשל הלחן המוכר של השיר "Jingle Bells" מאת ג'יימס לורד פירפונט). מילות השירים כוללות סמלי חנוכה – סביבונים, כדים, סופגניות, אורים, נרות – ההופכים חפצים אשר משתמשים בהם בחגיגה. לעתים השיר מתאר את שאפשר לעשות באותו החפץ, ולעתים החפץ מואנש. דוגמה לכך היא מילות השיר המושמע בסרטון 6:

כל הסביבונים נותנים ידיים, מקפיצים את הכתפיים, בואו נסתובבה, כדים וסביבונים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים. בואו נסתובבה, כדים וסביבונים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים.	הורה, הורה חנוכה, היי! הורה, הורה חנוכה, היי! כל האורים נותנים ידיים, מקפיצים את הכתפיים, אורה הוא מפיץ, קדימה האורים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים. אורה הוא מפיץ, קדימה האורים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים.
הורה, הורה חנוכה, היי! השמחה כל כך גדולה! קדימה, היי הופה, מעבר לפנים, ואחורה כפיים מוחאים. קדימה, היי הופה, מעבר לפנים, ואחורה כפיים מוחאים.	הורה, הורה חנוכה, היי! הורה, הורה חנוכה, היי! סביבונים – היי הופה! הכדים – היי הופה! האורים – היי הופה! כל הילדים מוכנים ביחד.
כל הכדים נותנים ידיים, מקפיצים את הכתפיים, שמן נטפטפה, קדימה הכדים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים. שמן נטפטפה, קדימה הכדים, את חג החנוכה אנחנו אוהבים.	הורה, הורה חנוכה, היי! הורה, הורה חנוכה, היי! סביבונים – היי הופה! הכדים – היי הופה! האורים – היי הופה! כל הילדים מוכנים ביחד.

שירים המשתייכים לרפרטואר המוכר של שירי חנוכה, כמו למשל "נר לי" (מילים: לזין קיפניס, לחן: דניאל סמבורסקי) ו"סביבון טוב טוב" (מילים: לזין קיפניס, לחן: עממי), מופיעים בתוך

מחרוזת שירים. הם מובאים רק בחלקם, לא בשלמותם (ראו סרטונים 1, 3, 8, 10). שירת הילדים צעקנית, והמילים אינן ברורות תמיד. ייתכן שאיכות ההקלטה משפיעה על כך.

השכבה השלישית: בעיניים, באוזניים ובידע מקצועיים

השכבה הראשונה (בעיניים פקוחות) והשכבה השנייה (באוזניים כרויות) כללו את תיאורי הסרטונים. אלה ברורים לכל צופה ושומע המכיר את ההקשר התרבותי של תיעוד המסיבה. השכבה השלישית דורשת ידע מקצועי בתחום הגיל הרך, לרבות בנושא ההתפתחות המוזיקלית של ילדים. הסרטונים מציגים את זווית הראייה שנבחרה על ידי המצלם בהתאם לשיקוליו, שיקולים אשר הצופים אינם שותפים להם. לעתים דומה שזווית הצילום נבחרה בשל שיקולי נוחיות, אילוצי מקום ואינטרסים אישיים (דוגמאות לבחירה הנובעת מאינטרסים אישיים מוצגות בסרטונים 2, 5 ו-9 – המצלמה מתמקדת רק בקבוצה קטנה של ילדים). גם ללא "התמונה הגדולה" אפשר לדעת את תפקידם העיקרי של הילדים. הם מתפקדים כמבצעים הראשיים של השירים (ראו טבלה 2): זמרים על רקע ביצוע מוקלט (סרטון 1 – "כד קטן", "ימי החנוכה"; סרטון 3 – מחרוזת שירי חנוכה; סרטון 6 – "כל הסביבונים נותנים ידיים"; סרטון 8 – מחרוזת שירי חנוכה), מלווים בנגינה ביצוע מוקלט בהתאם להנחיות ברורות מאוד של המנצחת [ייתכן שהיא המורה למוזיקה] (סרטונים 1 ו-10), רקדנים בקבוצה גדולה (סרטונים 4 ו-6). הביצוע נעשה בקבוצה, גדולה או קטנה (קבוצה של בנות בלבד בסרטון 9), או בזוגות (סרטון 5); באף סרטון לא מכבים ילדים סולנים. בכל המקרים הילדים מבצעים תפקיד שנקבע על ידי מבוגר, ובדרך כלל המבוגר ממשיך לתת פקודות (או להזכיר תפקידים) בעת הביצוע.

דומה כי השירה של הילדים צעקנית [לא תמיד היא נשמעת] (ראו סרטון 6) ונגינתם לא תמיד מדויקת, אף שבדרך כלל התפקידים מותאמים ליכולות הילדים. הילדים מבצעים פעמה בתיבות העץ או "גלישה" במטלופונים, והמחנכת מדגימה להם את התנועות (ראו בסרטון 1 את הליווי למחרוזת שירי החנוכה).

הכוראוגרפיות מייצגות רכיבים מוזיקליים (כמו למשל משפט מוזיקלי, פעמה), את תוכנו של התמליל, ולפעמים את שניהם. דוגמה לכך היא הריקוד במעגלים שבסרטון 6, "כל הסביבונים נותנים ידיים". הילדים מסודרים בשלושה מעגלים; כל מעגל מייצג בית של השיר אשר מתמקד בסמל אחר של החג (סביבונים, כדים, אורים). הילדים מבצעים את התנועות המוכתבות על ידי מילות השיר. כך למשל הם מסתובבים כמו סביבונים, נכנסים פנימה והולכים אחורה ("ואחורה כפיים מוחאים"). צעדיהם מלווים תנועות אלו ומדגישים את פעמת השיר. בריקוד זה סגנון התנועה איננו מסוגנן; לעומת זאת אם לחן השיר לקוח משיר לועזי אחר מסגנון מוזיקלי מזהה, תנועות הריקוד תואמות את סגנון הלחן. כך למשל בסרטון 1 הילדים רוקדים בזוגות מעין טנגו לצלילי שיר שלחנו נלקח מ"לה קומפרסיטה", ואילו בסרטון

9 הם מבצעים תנועות בסגנון מזרחי או הודי. בכל המקרים אחת או יותר מחברות צוות הגן מראה לילדים את התנועות שעליהם לעשות.

על סמך הצפייה בסרטונים אפשר לסכם שהחגיגות המצולמות מראות על השקעת מאמצים רבים בעיצוב החלל, בבחירת האביזרים הרבים אשר מייצגים סמלי החג, בתכנון הביצוע ובתרגולו. צוות הגן הוא האחראי לכך, והילדים מתפקדים כשחקנים בלבד. האחרונים מבצעים את התנועות שנקבעו להם ומצטרפים לביצועים מוקלטים של מעט שירים מוכרים והרבה שירים חדשים – בשירה, בנגינה ובתנועה. הילד היחיד ויכולותיו – כיחיד, לא כאחד מני רבים – אינם מתבדלים, והצופים מתמקדים בילד רק כיוון שהמצלם מתמקד בו.

דיון

חגיגות החנוכה בגני הילדים בארץ מתקיימות זה עשרות שנים. הממצאים מראים שהמסגרת הכללית אשר נקבעה בתקופת היישוב נשמרה, והשינויים – חלקם מהותיים ומשמעותיים, חלקם מינוריים – באים לידי ביטוי בעיצוב, ברפרטואר המוזיקלי ובדרכי הביצוע. דיון בשינויים האלה נערך בהמשך.

השינוי הבולט לעין הוא במקומם של הסמלים בחגיגה ובסוגיהם. רבינוביץ (תשי"ד) הציגה את הסמלים שרצוי להשתמש בהם בחגיגה: חנוכייה, נר, סביבון, דגל הלאום. כמו כן היא טבעה את הסיסמה או המוטו: "חג האורים – חג המכבים" (שם, עמ' 141). הממצאים של המחקר הנוכחי מראים ששלושת הסמלים הראשונים נשמרו. בכל הסרטונים אפשר לראות ייצוגים חזותיים של חנוכיות, נרות וסביבונים בקישוטים של הגן ועל כתרי הילדים. לעתים רואים את העצמים עצמם (הדלקת החנוכייה בסרטונים 1 ו-3), ולעתים סמלים אלה מתבטאים בתנועות הילדים ("כל הסביבונים נותנים ידיים" בסרטון 6). דגל הלאום נעלם מהחגיגות, וגם המכבים לא באו לידי ביטוי בחגיגות המצולמות. סמלים שהיתוספו הם כדים וסופגניות (ראו סרטון 4). השימוש הנוכחי בסמלים מלמד על תפיסת חג המדגישה את ההיבטים המסורתיים, ללא התייחסות כלשהי לרכיבים הלאומיים ובפרט הציוניים. ייתכן שהופעת הכד כסמל מצביעה על הדגשה של רכיב הנס בסיפור החג. הצגת מושג האור לעומת מושג החושך מובלטת באמצעות שימוש בחומרים חזותיים המדגישים את האור כצבע זוהר ובמנורה אולטרה סגולה.

עיצוב החגיגה עצמה לא השתנה כמעט. בהתאם להצעתו של נבון (תשי"ד), טקס, מסיבה ושעשועים ממשיכים להיות רכיבי החגיגה. רכיב הטקס מתבטא בעיקר בהדלקת נרות בחנוכייה; רכיב המסיבה (במובן של מאורע מיוחד החורג מן השגרה היומיומית) מתבטא בעצם המפגש בין הורים לבין ילדים בגן בלבוש חגיגי; והביטוי הכללי לשמחת החג ("שעשועים") הוא שירים וריקודים.

מאפייני שלושת הרכיבים מראים על המשך ועל שינוי. אין זה מפתיע שההמשכיות קיימת ברכיב הטקס – הורה מדליק את הנרות בחנוכייה תוך כדי שירת הברכה המקובלת. זהו הקטע היחידי בסרטונים שבמהלכו מתבצעת שירה חיה, ללא ליווי כלי או הקלטת קול. שירה זו היא שירת מענה – המברך שר סולו, והקהל עונה "אמן". הדבר נעשה בדרך המסורתית המקובלת בחיק המשפחה.

רכיב החגיגות כולל המשכיות ושינוי. ההמשכיות מתבטאת בלבוש החגיגי (פריט לבוש אחד או יותר הוא בצבע לבן) ובחבישת כתרים. השינוי מתבטא בכך שהכתרים אינם עוד מעשה ידי הילדים, אלא "תוצרים" (בדרך כלל קנויים) של מבוגרים. השינוי הזה יכול להצביע על הבעת חוסר הערכה ליצירת הילדים – צוות הגן חש צורך להציג מוצר העונה על האידאלים האסתטיים של החברה, לא על אידאלים חינוכיים המכבדים ומעריכים את הביטוי האישי והאוטונומי של ילדים צעירים. אידאלים כאלה הנחו את צוות הגן בתקופת היישוב (רבינוביץ, תשי"ד). סיבה אפשרית אחרת היא השימוש הרווח במצלמות, עובדה שאולי מכתובה לצוות הגן הצגת עיצוב אשר "מצטלם טוב". כהנוביץ (2010) טוענת שהגנות מעוניינות להרשים את ההורים בגלל סיבות שיווקיות. ייתכן שתרבות המדיה והטכנולוגיה משפיעות בנושא זה, והדבר ניכר גם ברכיב השעשועים – ביטויי השמחה.

בעבר הטקסים כללו מסכת לחג, הצגה, שירים, דקלומים וריקודים (סיטון, 1998). לעומת זאת בצילומים העכשוויים נראים רק שירים, דקלומים וריקודים. אין אפשרות לדעת אם המסכת וההצגה נעלמו לגמרי, או שמא המתעדים לא מצאו לנכון לצלם אותם. אם להתבסס על החומרים המוצעים לגנות ולמורות למוזיקה בהשתלמויות הפרטיות (ראו למשל דו רה מי, 2011; האוסמן, 2011), הרי שההצגה והמסכת נעלמו. נותרו רק השירים, הדקלומים והריקודים אשר מבוצעים על ידי הילדים, וקטעי קישור המבוצעים על ידי הגנות.

שירה, נגינה וריקודים – הן של ילדים בלבד, הן של הורים וילדים – ממשיכים אפוא לככב בחגיגות; דוגמה לכך היא הריקוד בישיבה (עם נרות) של הורים וילדים המוצג בסרטון 1. לאלה היתוסף רכיב אשר לא הוזכר בספרות החינוכית של תקופת היישוב והשנים הראשונות למדינה: שימוש באביזרים. כפי שצוין לעיל, משרד החינוך ממליץ על כך רק בפעילות הנערכת "בעקבות יצירות מוסיקליות אמנותיות" (פינקיאל, 2010). שימוש מסוג זה לא נראה באף סרטון, אך בכמה סרטונים נראו אביזרים – כולם מעשה ידי מבוגר – דוגמת כתרים. לפי כהנוביץ (2010), השימוש הרב באביזרים נובע מהפצתם של אלה בהשתלמויות למורים למוזיקה ולגנות. אביזרים נכללים בערכה הנמכרת לחג ואשר כוללת תקליטור שירי חג (הרפרטואר המוזיקלי), הנחיות לחגיגה ואביזרים נלווים. שימוש באביזרים יכול להצביע על תפיסה מסוימת של שמחת החג, תפיסה המדגישה גירויים חזותיים ושמיעתיים חזקים. אין דרך להשוות זאת לחגיגות בעבר מחמת היעדרו של תיעוד אודיו-ויזואלי; אולם אם להתבסס על הדרישה לשירה שקטה, על ההמלצה להשתמש בתוצרים פרי יצירתם של הילדים

(רבינוביץ, תשי"ד) ועל היעדר תיאורים של שימוש נרחב באביזרים, אפשר להניח שזה היה האידאל אז (אם כי אין ודאות שהוא התממש במציאות).

הרפרטואר המוזיקלי מתאפיין גם הוא בהמשכיות ובשינוי. ההמשכיות מתבטאת בהשמעתם בחגיגות של שירים "ישנים" דוגמת "נר לי", "חנוכה חנוכה" ו"כד קטן". עם זאת, דרך הביצוע השתנתה משמעותית. כדאי לציין שרוב השירים האלה לא הומלצו על ידי רבינוביץ (תשי"ד) כשירים המרכזיים בחגיגות, אך כיום הם מומלצים על ידי האגף לחינוך קדם יסודי (משרד החינוך, 2011א; שי, כהנוביץ, כהן ומרזל, 2010). בכל אופן, עתה "השירים הישנים" מופיעים רק בתוך מחרוזת שירי חנוכה. מחרוזת שירים זו מושמעת בביצוע מסחרי מוקלט, ואליה הילדים מצטרפים בשירה או בנגינה (אלה השירים אשר מוכרים גם להורים). המפעם, הפיסוק ואופי המחרוזת נקבעים מראש על ידי הביצוע המוקלט. שירת הרבים חייבת אפוא להתאים את עצמה למקור חיצוני. מקום מרכזי בחגיגות תופסים שירים חדשים – כולם בביצוע מוקלט, מסונתז, בהשראת עולם הפופ ותקשורת ההמונים ובשפה לא עשירה, כפי שתיאר לעיל בן זאב (2009). כמו כן נוספו סגנונות מוזיקליים חדשים, לרבות מוזיקה הרווחת בתרבויות אחרות, אך נעלמו יצירות מהרפרטואר האמנותי המערבי ("מוזיקה קלסית"). המשכיותם של היסודות האמנותיים שעמדו לנגד עיניהם של מחנכים בתקופת היישוב (סיטון, 2000), יסודות המתבטאים כיום רק בדקלומים, בשירים ובריקודים, מוטלת אפוא בספק בגלל איכותם הירודה של החומרים העכשוויים.

תפקיד הילדים בחגיגות מתמצה בביצוע קבוצתי של תנועות המוכתבות מראש על ידי הגננת או המורה למוזיקה. לפיכך אין לגיטימציה לאידאל החינוכי של ביטוי אותנטי לילד, והאידאל האסתטי תואם את תרבות ההמונים המוצגת באמצעי התקשורת ובעיקר בטלוויזיה.

מסקנות

מטרתו של המחקר הייתה לבחון את השימוש בצילומים ובסרטוני וידאו, כאלה המוצגים באתרי אינטרנט "פתוחים", ככלי להכרה החיים המוזיקליים בגן הילדים ולהבנתם מנקודת מבטם של המתעדים והמפצים את הצילומים והסרטונים הללו. בחינה זאת מתמקדת בסרטוני וידאו המתעדים חגיגות חנוכה בגני ילדים, סרטונים אשר ניתנים לצפייה חופשית באתר YouTube. עניין של מסקנות המחקר הוא כפול: השימוש בכלי המחקר הנ"ל (סרטוני וידאו ב-YouTube) ותוכן הסרטונים (מסיבות חנוכה בגני הילדים).

אשר לתוכן הרי שסרטונים המועלים לרשת ופתוחים לכול משקפים מציאות המתרחשת בזמן ובמקום מוגדרים, כפי שהמתעד והמפיץ ("המעלה") תופסים אותה. חומרים אורקוליים הם חלק בלתי-נפרד מהזהות הלאומית, כפי שמשמע מהציטוט הבא: "מתוך הכרה בחשיבות המורשת האודיו-ויזואלית ובאיומים המרחפים עליה, קבע ארגון אונסקו את ה-27 באוקטובר בכל שנה כיום המורשת האורקולית העולמית. יום זה ייוחד לקריאה להצלת החומרים

האורקוליים ולהעלאת המודעות לחשיבותם של המסמכים והיצירות האורקוליות כחלק בלתי נפרד מהזהות של עמים וקהילות" (רשת ב' של קול ישראל, 2010).

התפיסה המשתקפת בחגיגות החנוכה בגני הילדים מושתתת על מסורת שפותחה בחינוך הציוני בתחילת דרכו, ולכך נוספים סממנים בולטים של תרבות המדיה העכשווית. ייתכן כי השילוב הזה כולל גם את הדואליות שבין תפיסת הילד כחלק מהקולקטיב לבין תפיסתו כאינדיבידואל. תקופת היישוב והשנים הראשונות של המדינה מתאפיינות בהעדפת צורכי הכלל על פני צורכי היחיד, ולעומת זאת בתקופות מאוחרות יותר צורכי היחיד קודמים לצורכי הכלל. באופן פרדוקסלי בחגיגות שנערכו בראשית הציונות התחשבו יותר בצרכים האישיים ובשלב ההתפתחותי של הילד. תפיסה זו התבטאה במתן מקום של כבוד ליצירות של הילדים ובבחירה מוקפדת של הרפרטואר, לפחות ברמה ההצהרתית. בימינו הילד נתפס אך ורק כחלק מהקבוצה, וצורכי חברת המבוגרים קודמים לצורכיהם ולייחודיותם של הילדים בכלל ושל כל ילד בפרט. הקבוצה "מככבת", ועל כולם לבצע באותן הדרכים – דרכים המוכתבות על ידי מבוגר אשר קובע את הרפרטואר המוזיקלי (הן השירים עצמם, הן הביצוע המוקלט), את רפרטואר התנועות, את המפעם, את הפיסוק והעוצמה. דומה שכיום אין לגיטימציה להבעת יכולותיהם של הילדים ואין אמונה בהן, ולעומת זאת יש היענות לצרכים ולטעמים של המבוגרים (ואולי אף לכוחות השוק).

למעט הברכה בעת הדלקת הנרות בחנוכה, מוזיקה חיה (בנגינה ובשירה) לא קיימת מהסרטונים. האם עובדה זו מעידה על רמת הידע והמיומנות המוזיקלית של הגננות והמורות למוזיקה, או על הטעם הרווח ומקורו במוזיקה הקלה? כלי המחקר המוצע לא יכול לספק תשובות לשאלות אלו.

אשר לשימוש בכלי המחקר הרי שסרטונים המועלים לאתרים הפתוחים לכול אכן עשויים לסייע רבות בחקר תרבות החגיגה בגן הילדים, ובייחוד בחקר ההיבטים המוזיקליים והתנועתיים בה. שלוש סיבות לכך: (א) ריבוי הצילומים של הורים וילדים; (ב) נטיית ההורים להעלות לרשת את הסרטונים; (ג) קיומו של חומר אורקולי המציג את הביצוע המוזיקלי והתנועתי באופן חד-משמעי. עם זאת, יש מגבלות לסוג זה של מחקר, והעיקרית שבהן היא הדינמיות של הרשת.

דינמיות זאת יכולה למנוע את המשך המחקר (אם בעת שניתוח החומרים בעיצומו, הסרטון יוסר). הדבר יכול לקרות כיוון שהרשות להסרת הסרטון מהאתר נתונה בכל עת בידי מעלה הסרטון – אדם שאינו מוכר לנו, ואף אינו מודע לכך שהחומרים שלו משמשים כנתון במחקר ספציפי. להלן כמה מגבלות נוספות המובנות במהות הנתונים: זווית הצילום, איכות הצילום וההקלטה, היעדר מידע חשוב באשר לאירוע עצמו. ייתכן שאפשר להתגבר על מגבלות אלו באמצעות ניתוחים מקבילים של אותם הנתונים על ידי חוקרים שונים מדיסציפלינות שונות ובעלי עניין מחקרי שונה. באופן כזה זווית הצילום תישאר אחת ויחידה, אך יתקבלו נקודות מבט שונות. ככל שהחוקרים מכירים יותר את ההקשר המחקרי – במקרה זה גן הילדים

הישראלי – אפשר להתגבר יותר על היעדר מידע על אודות האירוע, המקום והמשתתפים בו. אי לכך מומלץ שבמחקרים עתידיים בנושא יתקיים שיתוף פעולה בין חוקרים שונים המתמחים בנושאים מגוונים, אך מכירים היטב את ההקשר המחקרי.

רשימת מקורות

- בן זאב, נ' (2009). *מנגינה ישראלית*. בני-ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- ברסימנטוב, פ' (2009). *הוראה באמצעות וידאו – סרטי חינוך והוראה באינטרנט*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר <http://portal.macam.ac.il/ArticlePage.aspx?id=1511>
- גלושנקוף, ק' (1999). היכולת הקולית בגיל הרך. בתוך: נ' שחר, ע' סולקין, ק' גלושנקוף ומ' אופנהיים (עורכים) נוף – צליל: *יחידת הוראה במוזיקה בגיל הרך* (עמ' 75-82). תל-אביב: מכון מופ"ת.
- גלושנקוף, ק' וגל, א' (2001). מוסיקה בגיל הרך: קריטריונים בבחירת חומרים. *הד הגן*, א, 48-57.
- דו רה מי (2011). *השתלמויות בנושא מסיבות חנוכה*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר <http://www.doremi.co.il/category.asp?cID=55>
- האוסמן, מ' (2011). *חווייה מוסיקלית: השתלמויות למסיבות חנוכה*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר <http://www.meiravmusic.co.il/102946/%D7%94%D7%A9%D7%AA%D7%9C%D7%9E%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%9C%D7%97%D7%92-%D7%94%D7%97%D7%A0%D7%95%D7%9B%D7%94>
- כהנוביץ, צ' (2010). שיר לי דקיק. *פנים*, 52-53, 182-191.
- משרד החינוך (2011א). *זמר לך לגיל הרך: שירי חגים*. ירושלים: המזכירות הפדגוגית, הפיקוח על החינוך המוסיקלי; המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי.
- משרד החינוך (2011ב). *חגיגות בגני ילדים*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/IrgunMinhal/hagigot/HagigotBganYeladim.htm>
- נבון, ש' (תשי"ד). ארגון החיים הפנימיים. בתוך: א' רבינוביץ (עורכת), *חגים ומועדים בחינוך: למחנכים בגן ובכיתות הנמוכות* (עמ' 37-41). תל-אביב: אורים.
- סיטון, ש' (1998). *חינוך ברוח המולדת: התכנית החינוכית של מועצת המורים למען הקק"ל* (1953-1925). אוניברסיטת תל-אביב, בית הספר לחינוך.
- סיטון, ש' (2000). *חינוך ותרבות בגיל הרך ביישוב: בנייתה של תרבות ילדים חדשה*. זמנים, 72, 44-56.
- פינקיאל, י' (2010). *החג והחגיגה בגן*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Peiluyot/HagHagugaGan.htm>

קטרובסקי, צי (תשכ"ב). *בנתיבות הגן*. תל-אביב: אוצר המורה.
קיבוץ אפיקים (אין תאריך). *תמונות מחפשות זהות: ילדי אפיקים – שנות ה-50*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר

<http://www.afikim.org.il/Site/pages/inPage.asp?catID=66&subID=271&sub2ID=46>
5

רבינוביץ, א' (עורכת). (תשי"ד). *חגים ומועדים בחינוך: למחנכים בגן ובכיתות הנמוכות*. תל-אביב: אורים.

רוטרשטיין-ישפה, ל' (תשי"ד). *חג החנכה בגן*. בתוך: א' רבינוביץ (עורכת), *חגים ומועדים בחינוך: למחנכים בגן ובכיתות הנמוכות* (עמ' 133-140). תל-אביב: אורים.

רשת ב' של קול ישראל (2010). *יום המורשת האורקולית העולמי*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר

<http://www.iba.org.il/bet/?entity=684707&type=1&topic=0>
שברצטוך, א' (2010). *האינסטינקט ההורי: מסיבה בגן – מי החתן?* נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר

<http://saloon.co.il/ellacommonsense/?tag=%D7%97%D7%A0%D7%95%D7%9B%D7%94-%D7%91%D7%92%D7%9F>

שי, י', כהנוביץ, צ', כהן, ש' ומרזל, ל' (2010). *זמר עברי לגיל הרך*. נדלה ב-14 בדצמבר, 2011, מהאתר

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/TochniyotLimudim/ZemerEvry1.htm>

Ariès, P. (1962)[1960]. *Centuries of childhood: A social history of family life* (trans. R. Baldick). New York: Vintage Books.

Cayari, C. (2011). The YouTube effect: How YouTube has provided new ways to consume, create, and share music. *International Journal of Education & the Arts*, 12(6). Retrieved December 14, 2011, from <http://www.ijea.org/v12n6.pdf>

Chappell, D., Chappell, S., & Margolis, E. (2011). School as ceremony and ritual: How photography illuminates performances of ideological transfer. *Qualitative Inquiry*, 17(1), 56-73.

Cohen, V. W. (1980). *The emergence of musical gestures in kindergarten children*. Unpublished doctoral dissertation, University of Illinois.

Gluschkof, C. I. (2005). *Spontaneous musical behaviors in Israeli Jewish and Arab kindergartens: Searching for universal principles within cultural differences*. Unpublished doctoral dissertation, Hebrew University of Jerusalem.

Gluschkof, C. & Jorquera Jaramillo, M. C. (2011). Free-access videos as a music education research source: The case of kindergartens' year-end celebrations. In: S.

- Young (Ed.), *Proceedings of the 5th conference of the European Network of Music Educators and Researchers of Young Children* (pp. 127-134). Helsinki, Finland: Helsinki Metropolia University of Applied Sciences.
- Goldman-Segall, R. (1998). *Points of viewing children's thinking: A digital ethnographer's journey*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Huberman, A. M. & Miles, M. B. (1994). Data management and analysis methods. In: N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 428-444). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Loizos, P. (2000). Video, film and photographs as research documents. In: M. W. Bauer & G. D. Gaskell (Eds.), *Qualitative researching with text, image and sound: A practical handbook* (pp. 93-107). London: Sage.
- Pea, R. D. (2006). Video-as-data and digital video manipulation techniques for transforming learning sciences research, education and other cultural practices. In: J. Weiss, J. Nolan, J. Hunsinger & P. Trifonas (Eds.), *The international handbook of virtual learning environments* (pp. 1321-1393). Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Rudolf, T. & Frankel, J. (2009). *Youtube in music education*. Milwaukee, WI: Hal Leonard.
- Shavit, Y. & Sitton, S. (2004). *Staging and staggers in modern Jewish Palestine: The creation of festive lore in a new culture, 1882-1948* (trans. C. Naor). Detroit, MI: Wayne State University Press.
- Young, S. (2003). Time-space structuring in spontaneous play in educational percussion instruments among three- and four-year-olds. *British Journal of Music Education*, 20(1), 45-59.